

KUTADGU BİLİG'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aozmen@ogu.edu.tr

ÖZET: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından yönetim ve siyaset konularında devlet yöneticisine öğüt veren bir eserdir. Eserin ideal yönetim arayışını içerdiği söylenebilir. Yusuf Has Hacib eserinde, yönetim aygıtını kullanacak kişilerin, halkı en iyi şekilde idare etmeleri için çeşitli formüller önermektedir. Bu kapsamda geçmiş dönemlerde yaşamış devlet adamları ve bilge kişilerin görüşlerine geniş bir şekilde yer vermektedir. Kutadgu Bilig'de hükümdarda ve vezirde bulunması gereken ahlak, bilgi, fazilet gibi vasıflar önemli bir yer tutar. Kamu kurumlarında ve sosyal yapıda ortaya çıkan bir takım aksaklıklara ilişkin tedbir ve çözüm önerileri eserde üzerinde durulan önemli konulardır. Kutadgu Bilig; yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilerin nitelik olarak gelişmesini ve düzenlenmesini de hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, Kutadgu Bilig'de yer alan yöneten ve yönetilen ilişkilerini irdelemektir. Araştırmada, yöneten ve yönetilen ilişkileri; hak, görev ve yükümlülük çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yönetenlerin halka karşı görev ve yükümlülüklerini, yönetilenlerin ise devlete yönelik hak ve ödevlerini açıkça belirten Kutadgu Bilig; bu kapsamda ortaya çıkması muhtemel sorunlara çözüm önerileri getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Kamu Yönetimi, Halk.

THE RULER- RULED RELATIONS IN KUTADGU BILIG

ABSTRACT: Kutadgu Bilig is inscriptions written by Yusuf Has Hacib that gives advices in management and politics issues to the state administrator. It can be said that the inscription involves the quest for the ideal management. In his inscription, Yusuf Has Hacib recommends various formulas for the people who would use the instrument of management to manage the public in the best way. In this context, he widely includes the opinions of the statesmen and the wise people who lived in the past. The qualifications as morality, knowledge and virtue that the emperor and vizier has to have, are important places in Kutadgu Bilig. The precautions and proposed solutions regarding a set of problems emerging in public institutions and social structure are important issues emphasized in the inscriptions. Kutadgu Bilig also aims to improve and organize the relationship between the ruler and the ruled in quality. In this context, the aim of the study is to examine the relationship between the ruler and the ruled in Kutadgu Bilig. In the study, the ruler and the ruled relationships are evaluated within the framework of rights, duties and responsibilities. The emergence of Kutadgu Bilig in this context, which explicitly state the duties and responsibilities of the rulers towards the public and the rights and duties of the ruled ones towards the state, propose solutions to probable problems.

Keywords: Kutadgu Bilig, Public Management, Public.

JEL Code: Y90

GİRİŞ

Her siyasal sistem, toplumun neredeyse tamamı için bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahip yönetenler ve onların yönetimine rıza gösteren ya da göstermek zorunda olan yönetilenler arasındaki ilişkiye dayanır. En ilkelinden en gelişmişine kadar bütün toplumsal biçimlenmeler, yöneten/yönetilen ilişkisinin değişik formatlarıyla bir ayrım temelinde belirlenmektedir (Çaylak, 2005: s. 9). Dolayısıyla yönetimin olduğu yerde emir verenler (yönetenler) ve emre itaat edenler (yönetilenler) şeklinde bir ilişkiler sistematığının var olduğu söylenebilir.

Yönetilenlerle ilişkisinde devlet, daima üstün bir pozisyonadadır. Kamu düzeni, kamu yararı gibi değerler üzerinden bu üstünlüğün korunması ve sürdürülmesi sağlanır. Kamu gücünün üstünlüğü, yönetilenleri her emri zorla da olsa kabul ettirmeye yönlendirse de, devletin yönetilenlerle ilişkisi çok boyutlu ve temelinde birçok değişkenin bulunduğu bir ilişki türüdür (Kazancı, 1973: s. 74). Söz konusu ilişkinin başarılı bir şekilde sistemin devamını sağlaması veya kendini uzun süre koruması, toplumsal destekle ve etkileşimle yakından ilgilidir.

Bu çalışmada yöneten/yönetilen ilişkileri siyasi çerçeveden çok kamu yönetimi kapsamında ele alınmaktadır. Devlet yönetimi ve bu anlamda hükümdar ve bürokratik kadronun halka karşı yönetim dili, anlayışları, tutumları, görevleri ile yönetici perspektifini çizerken; öte yandan kendisine belli şartlar sağlayan yönetime karşı yönetilenlerin de hak ve vazifelerine değinilmektedir. Kutadgu Bilig bu yönüyle yönetim kademesinde yer alacak kadroyu hem belli bir niteliğe sahip olmak, hem de yönetilenlerle etkileşim kapsamında idare ve tutum yöntemleri uygulamakla sorumlu tutmaktadır. Bununla birlikte yönetilenlere de yönetimin sürekliliğini ve gücünü muhafaza etme adına muhtelif ödevler yüklemektedir.

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından “yönetme ve hükümet etme bilgisi”, “mutluluk veren bilgi” gibi tasvirlerle okuyana kutlu olması ve yol göstermesi amacıyla daha çok dönemin hükümdarı için yazılan bir yönetim ve siyaset kitabıdır. Eser gerçekten de, edebi ve tarihi bir vesika olmanın yanı sıra özellikle siyaset ve yönetim alanında önemli bir yere sahiptir. Amaç ve içeriğine bakıldığında devletin temel fonksiyonlarını pragmatik bir anlayışla harekete geçirecek nasihatleri taşıdığı görülür.

Eser; padişah Kün-Toğdı ve vezirler Ay-Toldı, Ögdülmiş ve Ogdurmuş şeklinde dört temel karakterin diyalogları üzerine kuruludur. Sırasıyla doğruluk ve adalet, devlet ve saadet, akıl ve ululuk, kanaat ve akıbet bu isimlerle temsil edilmektedir. Kün-Toğdı, hükümdardır; Ay-Toldı, kendisini hükümdara tanıtmak suretiyle vezirlik makamına getirilen kişi; Ögdülmiş, hükümdarın veziri Ay-Toldı'nın oğlu ve babasından sonraki vezir; Ogdurmuş ise Ögdülmiş'in kardeşi veya akrabası olup devlet idaresinde padişaha yol göstermesi, danışmanlık yapması için vezarete getirilen kişidir.

Bu çalışma, Yusuf Has Hacib tarafından yazılarak dönemin hükümdarına sunulan Kutadgu Bilig isimli eserin yöneten yönetilen ilişkisine bakışımı değerlendirme üzerinedir. Yöneten ve yönetilenlerin birbirine karşı hak, görev ve sorumlulukları çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

KUTADGU BİLİĞ’DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

1. YÖNETENİN GÖREVLERİ

Kutadgu Bilig yönetim mekanizmasını kullanacak kişilerin, halkı en iyi ve ideal şekilde yönetecek potansiyeli taşıyanlardan seçilmesini öngörür. Hükümdarın veziri Ögdülmiş’e insanları en iyi şekilde yönetecek bir Bey’in ne tür niteliklerle donanmış olması gerektiğini sorması buna bağlanabilir. Eserde hükümdar ülkeyi o kadar iyi yönetmelidir ki, memleket düzene girmeli, halk zenginleşmeli; dünyadan göçtüğünde dahi iyi bir isimle anılmalıdır (Bab. 1924-1925).

Hükümdarın üstün niteliklere sahip olmasının genel amacı yönetilenlerin beklentilerine cevap verebilmesindedir. Devleti idare edenler, “halk için” özü, sözü doğru, cesur ve kahraman olmalı, seçkin nitelik arz etmelidir (Bab. 1961-1963). Dolayısıyla devleti ya da hükümdarı kutsallaştırmaktan ziyade halka layık bir yönetim modülünün nasıl oluşacağı sorunsalı üzerinde durulmaktadır (Bab. 1966).

1.1. Hukukun Uygulanmasında Eşitlik

Kutadgu Bilig’de yöneten ile yönetilen arasındaki uyum ve güvenin tesisinde en önemli husus vatandaşlar arasında ayırım yapılmaması, herkese eşit muamele yapılmasıdır. Yönetilenler kendi aralarındaki veya devletle olan ihtilaflarında hak ve adalet gibi değerlere önem verirler. Hakkaniyet ölçütlerine uyulmadığını telakki ettiklerinde ise onların gözünde devletin ve yöneticilerin itibarı zedelenmiş olacaktır. Bireyleri devletin varlığını savunmaya iten en önemli sebep; devletin onların hak ve menfaatlerini koruması ya da en azından bir haksızlığa uğramalarını engellemesidir. Devlet bu görevi yerine getiremediği takdirde insanlar için varlığı ve meşruiyeti bir anlam ifade etmez.

Kutadgu Bilig’de hükümdar veziri Aytoldı’ya “insanları, bey veya kul olarak ayırmam. Kim olursa olsun herkes kanun karşısında benim için birdir, hüküm verirken farklılık yapmam” (Bab. 809-817-818) diyerek kanun karşısında insanların statülerinin hiçbir anlam ifade etmediğini, herkesin eşit olduğunu söylemektedir. Bir ülkede düzenin sağlanması ve adaletin kurumsallaşması da ancak bu anlayışla mümkün olabilir.

Devlet idarecilerinin ülkedeki herkesi ilgilendiren konularda aldıkları kararların yine tüm vatandaşlar için aynı sonucu doğurması sosyal nizamın bozulmadan işlemesi için önemli bir husustur. Nitekim eserde hükümdar, “Hareketim ve sözüm bütün halk için aynıdır” (Bab. 828) diyerek bu durumu vurgulamaktadır. Devleti, toprağı ve halkıyla kendisine en iyi şekilde koruması ve yönetmesi için “emanet olarak verilmiş bir alan” olarak gören yönetici, bu emaneti idari, sosyal, yargısal her alanda adalet, hakkaniyet ve dürüstlük ilkelerini gözeterek muhafaza edebilecektir. Zira eserde de, “Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır” (Bab. 1435) ifadesine yer verilerek adaletin her daim tecellisi ile halk için hükümdarın değerinin ortaya çıkacağı telkin edilmektedir.

Beyden sonra, onun yerine, hareket ve söz ile memleketi hükmeden insan vezirdir (Bab. 2193). Vezirin yüzü güzel ve düzgün, kendisi de, halkın hakkını alabilmesi için, âdil olmalıdır. Doğru hareketli ve mülayim tabiatlı olursa, ondan halka her vakit iyilik gelir (Bab. 2208-2209).

1.2. Yönetilenlerin Huzur ve Refahını Sağlama

Kutadgu Bilig’de genel olarak halk için faydalı olan, onların güvenliğini sağlayan, hakkaniyetli, emniyetli bir yönetici profili önemsenmektedir. Eserde “halkın yükünü hafifleten kimse insanların iyisidir” (Bab. 543) denilerek devleti ve halkı, kendisine verilen bir emanet olarak görme anlayışının hakim olduğu, yönetme eylemini kamunun huzur ve mutluluğu üzerinden temellendiren bir yönetim ahlakı benimsenmektedir.

Yönetim erkini elinde bulunduran hükümdarın dileği, duası; yönetilenlere daha rahat, müreffeh ve sağlam temelli bir ülke inşa etme eksenlidir: “Ey rabbim, bana kuvvet ihvan et; bütün iyiliklere muvaffak olayım ve tebaamın yükünü cesaretle yükleneyim” (Bab. 1785). Öte yandan eserde, “halkın üzerindeki yük hafifledi ve kazancı arttı” (Bab. 1654), “halk üzerinden bütün zor ve tazyiki kaldırdı” (Bab. 1771), “bütün memleket halkı hep zenginleşti” (Bab. 1787), “halkın iyiliğini isteyen bey, dirayetli bir beydir” (Bab. 1789), “beyin zenginliğine lüzum yok, halk tok olmalıdır” (Bab. 3031), “halkın zenginliği, beyin zenginliğidir” (Bab. 5545) ifadelerine yer verilerek insan odaklı, vatandaş merkezli, yönetilenlerin sosyal refahını, saadetini ve memnuniyetini öngören mesajlar verilmektedir.

Kutadgu Bilig’de yöneticilerin kendilerine, yönetilenlerin hukukunu koruma, huzur ve refahını sağlama düsturlarını en yüksek bir amaç olarak belirledikleri görülmektedir. Toplumun dirliği, güvenliği, güveni, devlete bağlılığı üst değerler olarak algılanmaktadır. Yönetilenlerle ilgili verilen öğütleri incelediğimizde; “halka merhamet ve şefkat göster” (Bab. 5471), “halka huzur ve rahat sağlayacak bir nizam kur” (Bab. 5472), “şehir ve kasaba içinde hırsız ortadan kaldır, yolcu ve kervan emniyet içinde sefer etsin” (Bab. 5546), “memleket içinde halka zulüm edenleri yok et, dış eyâletlerde de bir tane yol kesen şaki bırakma” (Bab. 5547), “kötüyü, ceza vererek, doğru yola getir” (Bab. 5548), “zalimin eli halk üzerinden uzak olsun” (Bab. 5852), halk zenginleşsin ve memleketim düzene girsin (Bab. 5853) gibi ifadelerin kapsamlı görev ve sorumluluk bilinciyle hükmetme anlayışının hakim olması gerektiğini vurguladığı görülmür.

Eserde ayrıca tebaanın hükümdar üzerindeki üç hakkından bahsedilir. Bunlardan birincisinin paranın değerinin korunması olduğu “memleketinde gümüş temiz kalsın, onun ayarını koru” (Bab. 5575) ifadesiyle yer bulmaktadır. İkincisi insanlar arasında ortaya çıkması muhtemel güç mücadelesini engelleyecek adil kanunlar koymasını; “halkı âdil kanunlar ile idare et; birinin diğerine tahakküme kalkışmasına meydan verme, onları koru” (Bab. 5576). Üçüncüsü ise güvenliğin sağlanması suretiyle insanların hayatlarını emin bir şekilde sürdürmesini sağlamaktır: “bütün yolları emin tut; yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır” (Bab. 5577). Bu çerçevede yöneticiye önerilen nasihatlerin uygulama zemininde yer bulması ülkedeki düzenin sağlanarak, devlet-toplum uyumu açısından etkili bir önlem olarak değerlendirilebilir.

1.3. Yönetilenlerle İletişim Dili

Devletin vatandaşlara hizmet sunarken, halktan yükümlülüklerinin gereğini yapmalarını beklerken, kurmuş olduğu ilişkilerde ortaya koyduğu iletişim tarzı, yöneten-yönetilen arasındaki ahengin, entegrasyonun sağlanmasında önemli bir yere sahiptir. Kutadgu Bilig'de genel olarak kamu otoritesini elinde bulunduran tüm görevliler için, "kim halka hâkim olursa, onun tabiatı yumuşak, tavır ve hareketi asil olmalı" (Bab. 546) ifadesine yer verilirken üst düzey bürokrasinin de davranışlarını aynı minval üzerinden değerlendirdiği görülür. Özellikle vezir ve kumandan üzerinden yapılan "vezirin gönlü alçak ve dili yumuşak olmalıdır; böylelikle insan kendisini başkalarına sevdirebilir (Bab. 2229), "kumandan alçak gönüllü olmalıdır; o böylelikle kendisini halka sevdirebilir (Bab. 2294) değerlendirmelerinin temel nedeni birinin kalem diğerinin kılıç erbabı olması ve ilgili oldukları kesimin en üst düzey yöneticisi bulunmalarından ileri gelmektedir. Öte yandan devlet idarecisine "beyin halka muamelesi iyi olmalı" (Bab. 1964), "halka merhamet ve şefkat göster" (Bab. 5471) nasihatlerini vermesinin anlamı, tüm bürokrasi katının, yönetilenlere karşı ilişkilerinde gösterilmesi gereken özenin ehemmiyetini vurgulamak için olsa gerektir.

Yöneticinin her açıdan saygınlık gördüğü, toplumsal ve mali statüsünün üst düzeyde olduğu toplumlarda statü farkından doğan bir takım alışkanlıklar ortaya çıkar. Bu toplumlarda yönetici, "her şeye gücü yeter" anlayışı içinde, vazifesinden dolayı saygıyı hak eden, hatta kendisinden korkulan, çekinilen bir kimse profiliyle kendini göstermektedir. Özellikle alt gelir grupları kapsamında değerlendirilecek olursa, yöneticiye karşı davranış tipolojisi, son derece korku ve saygı öğelerini içermektedir (Kazancı, 1973: s. 78). Dolayısıyla devletin kapalı bir dünya gibi ilişkilerini soğuk bir varlık şeklinde düzenlemesi, yönetilenlerle sert, katı, karanlık bir yüzle iletişime geçmesi, bürokrasi mekanizmasının yüksek bir saygı bekleme onu korku makamına dönüştürür. Böyle bir anlayış; yönetilenlerin her an endişeli, haksızlığa maruz kalacak tedirginliğinde, ahlaki olmayan, ilkesiz bir şekilde idare ile iletişim dili geliştirmesine sebebiyet verir.

Oysaki kamu makamı yönetilenlere karşı yükümlülüklerini yerine getirirken halka hizmet bilinciyle, vatandaş odaklı bir üslup kullanmak suretiyle onların memnuniyetini elde eder. Kutadgu Bilig bu kapsamda, "beyin sözü ve gönlü iyi olursa, onun hizmetinde bulunanlar doğruluk yolunu tutarlar. Eğer beyler zalim ve kötü olurlarsa, onların hizmetinde bulunanlar iyi izden ayrılırlar. Bey iyi olursa, onun hizmetinde bulunanların hareketi iyi olur ve zararları dokunmaz" (Bab. 2244-2245-2246) diyerek bürokrasi içinde hiyerarşik olarak yukarıdan aşağıya doğru bir etkileşim kanalının olduğunu ve hükümdarın iletişim yönteminin diğerlerini de etkileyeceğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla toplumun tüm kesimleriyle ilişkilerde kullanılacak mütevazı ve hizmet eksikli yöntemler, başarılı bir yöneten-yönetilen harmonisi oluşturacaktır.

1.4. Doğruluk ve Bilgi

Güçlü merkezîyetçi bürokrasilerin hakim olduğu ülkelerde yönetenler; karar, eylem ve işlemlerinde hukuka uygun ancak yerinde olmayan, kamu yararını incelemeyen, dürüstlüğü zedeleyen, vatandaşın devlete itimadını ortadan kaldıracak davranışlarda bulunabilmektedirler. Özellikle kendilerini toplumun üzerinde gören kamu görevlileri, doğru/yanlışla yönelik kararlarını kamusal alanda elde ettikleri imtiyazlarını olumsuz etkilemeyecek veya artıracak şekilde verebilmektedirler.

Kutadgu Bilig, hükümdar karakterinin doğruluk üzerine inşa edilmiş olduğunu ve doğruluğun ortadan kalkması halinde ya da doğrunun eğilmesi durumunda erdem, adalet, değer, ilke gibi unsurların yok olacağını söylemektedir. Öte yandan hükümdarın, doğru ya da yanlışla yönelik değerlendirmede bulunurken, kişilerin statülerini önemsemeyen bir tutum sergilediği görülmektedir.

Davranışları suç kapsamına giren kişilerin yargılanmasında; toplumdaki elitlerle diğer tebaa karşı karşıya geldiğinde doğru konumlanma, her ikisinin de eşit kriterlere sahip olduğunun göz önünde bulundurularak ayrımcılığa gidilmemesidir. "Doğru eğilirse" diyor Kutadgu Bilig. Doğru olanı yaparken avantajlı birçok durumdan vazgeçilmesi söz konusu olacaksa gösterilecek tutumun hangi doğrultuda olacağı önemlidir. Burada cevap, eğer birçok hak elden gidecek, bir mahrumiyet olacak endişesi öne çıkar da, sonuç olarak yanlışın yanında bir pozisyon alınırsa "kıyamet kopar" (Bab. 808) şeklinde verilmektedir. Eserde hükümdarın ağzından yapılan, "Bak benim tabiatım da yana yatmaz, doğrudur; eğer doğru eğilirse, kıyamet kopar. Ben işleri doğruluk ile hallederim; insanları, bey veya kul olarak ayırmam" (Bab. 808-809) vurgusu önemlidir. Dolayısıyla hükümdar ve başında bulunduğu yönetim aygıtının işçileri her daim doğruluk üzerine olmalıdırlar.

Kutadgu Bilig'e göre devleti yönetecek irade, halkı yönetmeye layık akıl, bilgi, zeka, donanım ve tecrübeye sahip olmalıdır. Halkı yönetmeye layık olma anlayışı, toplumu önemli bir değer olarak görmenin ürünüdür. Ancak, bilgi ve uzmanlığı olanlar, bilgililer yönetim mekanizmasını işletmelidirler. İdari kusurların, görev kusurlarının minimize edilerek hedeflenen etkin ve verimli bir yönetimin sağlanması, geleceğe yönelik vizyon tasarımı bilgi ile olur. Bu çerçevede Kutadgu Bilig, "Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmak da lâzımdır. Beyler bilgi ile halka baş oldular ve akıl ile memleket ve halkın işini gördüler (Bab. 1951-1952) demektedir. Öte yandan bürokrasinin başında olan vezir için de "Vezir hesap bilir, âlim ve zeki olmalıdır; bilgili olmalı ve çeşitli yazıları bilmelidir. Vezirin işi hep hesapla döner; hesap bilmezse, hizmetkârın işi kalır (Bab. 2218-2219)" ifadesine yer verilerek yönetilenlere karşı vazifinin yapılması noktasında bilen, anlayan, kavrayan, bir iradeye sahip kişilerce işlerin yönetilmesi ve yürütülmesi öğütlenmektedir.

1.5. Yönetilenlerin Memnuniyetini Sağlayacak Bürokratik Kadro

Kutadgu Bilig kamu yönetiminde yönetilenlerin talep ve beklentilerini belli bir düzeyde karşılama, onların haklarını koruma ve kollamaya büyük önem atfetmektedir. Bu kapsamda işe yaramayan, liyakati olmayan, yönetsel faaliyetlerin icra yöntemlerini etkili bir şekilde kullanamayan, olumsuz tutumlara sahip, isabetsiz kararlar alan idarecilerin ülkede düzeni bozabileceğini ileri sürmekte; bu tip kişiliklere görev verilmemesini tembih etmektedir. Devleti; niteliksiz, ehliyetsiz, sorumluluk almaktan kaçan, ilkesiz, etik prensiplere önem vermeyen, halkın isteklerine karşı duyarsız kişilerin yönetmesi sosyo-ekonomik yapıyı çökertecek bir düzensizlik oluşturacaktır. Dolayısıyla hükümdarın zengin/fakir, toplumun tüm kesimleri için faydalı olacak, üstün nitelikli, erdemli idarecileri tercih etmesi, yönetilenlerin memnuniyetini arttıracak bir sonuç doğuracaktır.

Kutadgu Bilig'e göre; işe yaramayan, fena biri memlekete vezir olursa, o memleket halkı, fakiri ve zengini, hepsi bozulur (Bab. 2241). Zira "devlet işleri ihmal edilir ve vaktinde yapılmazsa, arkasından avcı kuşla takip etsen bile, bir daha ele geçmez" (Bab.

KUTADGU BİLİG'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

2094). Bir ülkede düzenin sağlanması, halkın sosyal refah seviyesinin yükselmesi, huzurun tesisi devlet bürokrasisinin başında bulunan yöneticilerle yakından ilgilidir. Kanun ve nizamların, kural ve prosedürlerin en iyi şekilde doğru olarak konulmuş olması tek başına yeterli değildir. Uygulayıcı birimlere burada önemli bir rol düşmektedir. Bu bağlamda da Ögdülmüş hükümdara, “şu üç işe çok seçkin kimseleri ara ve bu işleri onlara ver” (Bab. 5328) demektedir.

Bunlardan biri— kadıdır; halka faydalı olabilmesi için, onun çok temiz ve takva sahibi olması lâzımdır. İkincisi — hükümdara vekâlet edecek olan kimsedir; halkın huzur bulması ve saadetle yaşaması için, bunun dürüst ve güvenilir bir kimse olması şarttır. Üçüncüsü—vezirdir; bunun çok seçkin bir kimse olması lâzımdır; halka ne gelirse, ondan gelir. Bu üç işe bakan kimseler doğru olursa, halk huzura kavuşur, günü aydın olur. Memleketin düzene girer ve halk zenginleşir ve neticede bunlar sana hayır-duâ ederler. Bu üç yerde işe yaramayan insanlar bulunursa, bütün halkın işi kötü olur (Bab. 5329-5330-5331-5332-5333-5334).

Kutadgu Bilig, yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere öncelikle yargının başında bulunan kişinin dürüst, ahlaklı bir insan olması tavsiye edilmektedir. İkinci olarak hükümdara vekâlet edecek kimsenin doğru ve güvenilir olması öğütlenmektedir. Burada hükümdara vekâletten kasıt, ya yokluğunda temsil edecek kişi ya da devlet adına hareket eden her bir bürokrat olabilir. Diğer önemli görev ise, vezirlik kurumudur. Onun da seçkin, akıllı, erdemli biri olması şart koşulmaktadır. Siyaset, yönetim ve yargı işlevini yerine getirme pozisyonunu üstlenen bu kadroların adaletli, faziletli, ahlaklı insanlar olmaları memleketin düzeninin sağlanması ve halkın mutluluğu açısından ehemmiyet arz etmektedir.

1.6. Yönetimde Geri Bildirim

Kutadgu Bilig'de hükümdar yönetsel alanda ortaya koyduğu politikaların sonuçları hakkında vezirinden sık sık bilgi almaktadır. Yalnızca vezirin görüşünü almak değil, halkın kendisi hakkındaki düşüncelerini de öğrenmektir maksat. Hükümdarla ilgili yönetilenlerin övgü ile mi, yoksa şikâyetle mi bahsettikleri önemsenmekte ve özellikle hangi konularda eksikliklerin olduğu sorgulanmaktadır. Kısaca yönetici, kendisine ilişkin, yönetim tarzına yönelik bir geri bildirim almak istemektedir.

Geri bildirim kavramı literatürde performans ve etkileşim açısından önemli bir yere sahiptir. Performans yönünden değerlendirildiğinde, bir performans veya davranış hakkında onay veya ret vermek suretiyle gelişmeyi sağlayacak olan harekete öncülük eden bilgi şeklinde tanımlanabilir. Bireylerarası etkileşim açısından yaklaşıldığında, başkalarının bireyin davranışlarını nasıl algıladıkları ve nasıl değerlendirdikleri ile ilgili veri kümesi oluşturma olarak ifade etmek mümkündür. Fiili davranış boyutundan bakıldığında ise geribildirim arama davranışı karşımıza çıkmakta ve değer yaratan sonuçlara ulaşmak amacıyla bireyin bilinçli olarak doğru ve uygun davranışlar geliştirme çabası olarak tanımlanmaktadır. Geribildirim bilgisi doğru olarak uygulandığında, iş hayatında veya yönetsel alanda karşılaşılan problemleri çözme, motivasyonu artırma ve öğrenmeyi teşvik etmede son derece etkili sonuçlar doğuran bir yaklaşımdır (Kaymaz, 2007: s. 143).

Kutadgu Bilig'de hükümdarın davranışını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Vezirine halkın kendisiyle ilgili düşüncelerini sorarak yaptıklarına ilişkin onay/ret almak istemekte ve bir olumsuzluk veya şikâyet varsa tedbir almaya yönelik olarak sürekli bir geri bildirim gerçekleştirmektedir. Bir gün veziri Ögdülmüş'e günlerin, ayların nasıl geçtiğini ve işlerin nasıl gittiğini sorar. Memlekette yoksul ve zengin sayısının hangi yönde arttığını, kötü ve uygunsuz olan nelerin bulunduğunu, halkın durumu hakkında açıkça bilgi vermesini ister. Hükümdar, halkın kendisiyle ilgili düşüncelerinin hangi doğrultuda olduğunu; övgü/kınama ekseninde kusurlarının mı yoksa faziletlerinin mi öne çıktığını, gereken tedbiri almak maksadıyla öğrenmek peşindedir (Bab. 3097-3098-3099-3100-3101). Amacı ülkeyi yönetme hususunda gerçekten başarılı olup olmadığını anlamaktır. Bunu yönetimin eylem ve işlemlerinden etkilenen halkın, idareye ilişkin görüşlerini tespit ederek yani geribildirim yoluyla analiz etmek istemektedir.

2. YÖNETİLENLERİN GÖREVLERİ

Kutadgu Bilig, yöneten ve yönetilenler arasında bir tür görev ve mesuliyetler dengesi sağlar. Toplumsal düzenin ve refahın tesisi ile halkın mağdur edilmemesini teminat altına alan hükümdar bunun karşılığında yönetilenlerden düzenin muhafazasını sağlama adına emir ve fermanlara itaat etmelerini, vergilerini muntazam bir şekilde ödemelerini beklemektedir. Yazılı olmayan bir sözleşmenin, iktidar (devlet/hükümdar) ile yönetilenler arasında karşılıklı olarak onaylanması anlamına gelen bu felsefe ile hükümdarın halkının hak ve menfaatlerini, güvenliğini koruyup gözetmesi; halkın da iktidarın karar ve eylemlerine boyun eğmesi istenir.

2.1. Devlet Otoritesine İtaat

Her iktidar, yönetimi altında bulundurduğu insan topluluğundan koymuş olduğu kanun ve nizamlara uygun hareket etmesini bekler. Bireylerarası ilişkilerden, birey-devlet ilişkilerine kadar her alanda normlar koyar ve toplumdaki bu normlar çerçevesinde davranışlarını tanzim etmesini talep eder. Bu bağlamda Kutadgu Bilig, halkın devlet otoritesine karşı sadık ve itaatkâr olması durumunda hükümdarın rahat ve huzurlu olacağını belirtmektedir.

XVI. yüzyıl Fransız din reformcusu ve Kalvenizmin kurucusu Jean Calvin; yöneticilerin otoritelerinin kaynağını Tanrı'ya dayandırmıştır. Ona göre yöneticiler, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri olduklarından dolayı görevleri kutsaldır. Kamusal dinginliği ve ahlaki korumak, güçsüzleri kollamak, zalimleri ise cezalandırmak vazifeleri onundur. Kutsal görev olarak ileri sürülen bu misyonu yerine getirirken uyguladıkları fiziksel güce başvurma yöntemi bir hakı ve meşruluk temeli vardır. Calvin'e göre, yönetenin kimliği ve yönetim türü önemsizdir, önemli olan yönetilenlerin itaat görevinin bilincinde olmalarıdır (Ağaoğulları ve Köker, 1991: s. 140).

Kutadgu Bilig'de de “bu beyler hâkimiyetlerini Tanrıdan alırlar; halk iyi olursa, bey de iyi olur” (Bab. 5947), “kalabalık halk üzerine seni hâkim kıldı; dilek ve arzularını verdi ve fermanlarını yürüttü” (Bab. 5192), “Tanrı senin boynuna emanet yüklemiştir” (Bab. 5360) gibi ifadeler yöneticiye atfedilen kutsaliyeti doğrulamaktadır.

Eserde hükümdara tebaa üzerinde üç hakkı olduğu söylenirken bunlardan birinin halkın emirlere saygı göstermesi ve sorgulamaksızın derhal yerine getirmesidir. Merkezdeki otoritenin koymuş olduğu kural ve kaidelerin vatandaşlarca uygulanması, bu düzenlemelere kayıtsız ve şartsız riayet etmeleri beklenmektedir. Zira yönetim tarafından konulan kural ve nizamlar, küme içindeki üyelerce kabul gördüğü takdirde başına buyruklu ve kaos ortadan kalkabilecektir. Yönetilenlerin görevi iktidarın otoritesine boyun eğmek, düzeni bozmamaktır.

Halka verilen bir diğer görevde her şart ve durumda taraflarını hükümdardan yana seçmeleridir. Hükümdarın dostuna dost, düşmanına düşman olmak (Bab. 5582) şeklinde çalışmada yer bulan bu öğüt; tebaanın yöneticiye, hak ettiği için ifa ile yükümlü oldukları bir anlayışı ifade eder. Hükümdarın yönetilenlere karşı görevlerini yerine getirmesine istinaden halk da ona hak ettiği için gönülden, sadık bir şekilde bağlanır. Yöneticiye dost olanların yanında olur, düşman olanların ise karşısında konuşlanır.

2.2. Vergi Ödeme Görevi

Kutadgu Bilig’de yönetilenleri yöneticiye karşı sorumlu tutan en önemli görevlerden biri de halkın vergisini zamanında ödemesidir. Bu bağlamda eserde halkın, “hazine hakkını gözetme ve bunu vaktinde ödeme” (Bab. 5581) yükümlülüğü bulunmaktadır.

Her devlet, fonksiyonlarını yerine getirirken, yapmış olduğu giderleri finanse etmek için belli bir parasal değerle yönetilenleri borçlu kılar. Devlet; adalet, güvenlik, savunma, sanayi, ticaret, yol, köprü vb. hizmetlerle gerek düzeni sağlama gerekse de halkın beklenti ve ihtiyaçlarını karşılama rolünü üstlenir. Ancak idarenin yürütmekle görevli olduğu her türlü işlem ve eylemin belli bir faturası vardır. Bu giderin temini, vatandaşlardan alınacak vergi ya da benzeri gelirlerle mümkün olmaktadır. Kutadgu Bilig de, yönetilenleri devletten aldıkları hizmetin finansmanını sağlamaya yönelik olarak vergi ödeviyle sorumlu tutmaktadır.

2.3. Meslek Sahiplerinin Görevlerini Etkin Bir Şekilde İcra Etmesi

Kutadgu Bilig’de yöneten-yönetilen ilişkileri ekseninde hükümdarın akıllı ve bilge veziri Ögdülmiş’in öğütleri ve Odgurmuş’la karşılıklı bilgi alışverişleri önemli bir yer tutar. Ögdülmiş, hükümdarların ilişkide bulunacağı kişileri, kapıdaki uşaklar, halk, bilginler, tabipler, büyücüler, rüya yorumcuları, müneccimler, şairler, çiftçiler, tacirler, hayvan besleyicileri ve zenaatçılar gibi tüm meslek grupları üzerinden açıklar. Hükümdarın bu meslekleri icra edenlere karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiği, bu kişilerin yaptıkları iş üzerinden anlatılmaktadır. Ayrıca söz konusu meslek erbablarına vazifelerini en iyi şekilde yapmaları salık verilir.

Eserde, “âlimler harekete geçip, ihlas ile halka bilgi versinler” (Bab. 5587); “muhtesibin de elinde salâhiyet olmalıdır; o da cemaati dolaşarak, kötülükleri mâni olsun” (Bab. 5588); “satıcı emanetlerini gözet sin; sanat ustaları başkalarını yetiştirmekte devam etsinler” (Bab. 5589); “çiftçiler çiftlikte gayret etsinler, hayvan besleyenler de onları çoğaltsınlar” (Bab. 5590) denilerek her bir meslek adamının, görevini gereği gibi icra etmesi; böylelikle eğitim, denetim, ürün/hizmet artışı ve kalitesi, usta-çırak ilişkisi bağlamında eleman yetiştirme olgularının toplumsal bir temele oturtularak sürekliliğinin sağlanması istenmektedir. Yönetilenlere tevdi edilen işini en iyi şekilde yerine getirme ve sürdürme görevi, sosyal düzenin bozulmadan devamını temin edecek ciddi öğütlerdir.

SONUÇ

Kamu yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin tavsiye bilgilere yer veren Kutadgu Bilig, yöneten ve yönetilen ilişkilerini de ciddi bir şekilde ele almaktadır. Yönetim mekanizmasının vatandaşlarla ilişkilerini nasıl düzenleyeceği, halka karşı görevlerinin niteliği, yönetilenlerin devlete karşı ödevleri eserde üzerinde odaklanılan önemli konulardandır.

Kutadgu Bilig’de devleti; ülkesi ve milletiyle kendisine verilen bir emanet olarak gören hükümdarın, görevini yerine getirirken hakkaniyet, adalet, istişare, liyakat, sadakat gibi ölçüleri dikkate almasının gerekliliği öğütlenmektedir. Eserdeki nasihatler, devletin ve bu çerçevede hükümdarın itibarını, otoritesini ve uzun ömürlülüğünü öngörmektedir. Bunun için de, insan odaklılığı esas alan, yanlış uygulamaların düzeltilmesini vurgulayan, halkın mutluluğunu önemseyen bir yönetim felsefesinin işlerlik kazanmasını öne çıkarmaktadır.

Yöneten-yönetilen ilişkilerine, devlet yöneticilerinin dikkate almaları gereken hususlar perspektifinden yaklaşan eser, yönetimdeki muhtemel bozuklukları tahmin ve tespit etme suretiyle alınacak ve uygulanacak önlemleri karşılıklı diyaloglarla ortaya koymaktadır. Devletle toplum arasındaki ilişkiler; iktidarın pekişmesi, adaletin kurumsallaşması, halkın refahı, güvenliği ve sosyal nizamın devamlılığı açısından ele alınmaktadır. Yönetenlerin görevlerini, yönetilenlerin ise hak ve ödevlerini açıkça ortaya koyan Kutadgu Bilig; bu kapsamda ortaya çıkması muhtemel sorunlara çözüm önerileri getirmektedir.

KUTADGU BİLİĞ'DE YÖNETEN-YÖNETİLEN İLİŞKİLERİ

Alper ÖZMEN

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, M. A. ve Köker L. (1991), Tanrı Devletinden Kral-Devlete, İmge Kitabevi, Ankara.

ÇAYLAK, A. (2005), Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen: Bir Şerif Mardin Çözümlemesi, Kadim Yayınları, Ankara.

HÂCİB, Yusuf Has (1985), Kutadgu Bilig II Çeviri, (Çev. R.R. Arat), T.C Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

KAYMAZ, K. (2007), “*Davranış Boyutuyla Performans Geribildirim Olgusu ve Süreci*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C: 62, S:4, ss. 141-178.

KAZANCI, M. (1973), “*Türk Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler Anlayış ve Uygulaması*”, Amme İdaresi Dergisi, C: 6, S: 3, ss. 74-86.